

BİOLOGİYA ELMLƏRİ, AQRAR ELMLƏR, YER ELMLƏRİ VƏ COĞRAFIYA

MASALLI RAYONUNDA HEYVANDARLIĞIN İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ

Humay YUNUSZADƏ 

Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi akademik H.Ə.Əliyev adına Coğrafiya İnstitutu

*Yazışılan müəllif: humay.yunuszade@gmail.com

NƏŞR TARİXİ:

Qəbul edilmə tarixi:

05.12.2025

Nəşr edilmə tarixi:

22.12.2025

AÇAR SÖZLƏR:

heyvandarlıq, Masallı rayonu, heyvanların baş sayı, istehsal olunan əsas heyvandarlıq məhsulları, kənd təsərrüfatı.

XÜLASƏ

Kənd təsərrüfatının iki böyük sahəsindən biri olan heyvandarlıq, ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsində böyük əhəmiyyət kəsb edir. Məqalə Masallı rayonunda heyvandarlığın müasir vəziyyəti və inkişaf istiqamətlərinin öyrənilməsinə həsr edilmişdir. Məqalədə Masallı rayonunun heyvanların baş sayına, istehsal olunan əsas heyvandarlıq məhsullarına və heyvandarlıq məhsulunun ümumi həcminə görə Lənkəran-Astara iqtisadi rayonunda mövqeyi müəyyən edilmişdir. Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsaslanaraq, heyvanların baş sayı 2005-2024-cü illər, istehsal olunan əsas heyvandarlıq məhsulları 2000-2024-cü illər üzrə təhlil edilmiş, artma və azalma tendensiyası göstərilmişdir. Masallı rayonunda heyvandarlığın inkişaf perspektivlərini müəyyən etmək üçün Regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2019-2023-cü illər) və Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi öyrənilmişdir. Tədqiqatın məqsədi Masallı rayonunda heyvandarlığın müasir vəziyyətinin təhlili və inkişaf perspektivlərinin müəyyən olunması təşkil edir. Məqalənin hazırlanmasında statistik təhlil və sistemli analiz metodlarından istifadə edilmişdir. Tədqiqat zamanı əldə olunan nəticələrdən Lənkəran-Astara iqtisadi rayonuna daxil olan digər inzibati rayonlarda, o cümlədən ümumilikdə ölkədaxili regionlarda heyvandarlığın inkişafında istifadə etmək mümkündür.

GİRİŞ

Heyvandarlığın əsas vəzifəsi daxili və xarici bazarı ucuz, ekoloji cəhətdən təmiz və yüksək dada malik məhsullar ilə təmin etməkdir. Heyvandarlıq və onun sahələri ilə müxtəlif tədqiqatçılar: H.M.Tambiyev, V.S.Buyarov, A.V.Buyarov, V.İ.Neçayev, S.D.Fetisov, N.A.Misyura, V.İ.Fisinin, A.Yu.Vayçulis, A.V.Qolovin və digərləri məşğul olmuşlar.

H.M.Tambiyevə görə XXI əsrdə heyvandarlıqla məşğul olan fermerlərin əsas məqsədi heyvandarlığı intensivləşdirməklə, ərzaq çatışmazlığı problemini aradan qaldırmaqdır. Həmçinin, müəllifə görə heyvandarlığın müxtəlif sahələri arasında əlaqə yaratmaq, bazarı heyvandarlıq məhsulları ilə təmin etmək və onun səmərəliliyini artırmaq böyük əhəmiyyət daşıyır (Тамбиев, 2007).

V.S.Buyarov və A.V.Buyarova görə südlük istiqamətli heyvandarlıqda heyvanların təsərrüfat uzunömürlüliyü və məhsuldarlığının zəifliyini müəyyən edən əsas problem heyvanların genetik potensialının artırılması ilə onların yemlənməsi və çoxalması texnologiyaları arasında balansın olmamasıdır (Буяров и Буяров, 2016).

V.İ.Neçayev, S.D.Fetisov və N.A.Misyuraya görə quşçuluğun inkişafı və onun istehsal həcminin artırılmasını (həm yumurta, həm də ət istiqamətində) seleksiya işlərinin təkmilləşdirilməsi, baytarlıq xidmətinin səviyyəsinin yüksəldilməsi, quşların saxlanması və yemlənməsində müasir texnologiyaların istifadəsi şərtləndirir (Нечаев, Фетисов и Мисюра, 2010).

V.İ.Fisininə görə quşçuluq məhsulunun keyfiyyətinin yüksəldilməsi və istehsal texnologiyasının əsas tərkib hissəsi kimi quşların yemlənməsinin təşkili çıxış etdiyindən, əhali üçün ekoloji cəhətdən təmiz ərzaq məhsulları istehsalına müasir yanaşma müxtəlif qida əlavələrinin tətbiqini tələb edir (Фисинин, 2012).

A.Yu.Vayçulis və A.V.Qolovinə görə heyvandarlığın inkişafının qeyri-sabit tempi innovativ inkişaf strategiyası ilə uyğunsuzluq yaradır. Buna görə də, dövlət proqramında görülməli tədbirlər

heyvandarlığın istehsal və investisiya potensialının istifadəsinin qiymətləndirilməsinə əsaslanan elmi yanaşmaları tələb edir (Вайчулис и Головин, 2018).

MÜZAKİRƏ

Lənkəran-Astara iqtisadi rayonu 6,07 min km² sahəyə və 943,8 min nəfər əhaliyə malik olmaqla, Astara, Cəlilabad, Lerik, Lənkəran, Masallı və Yardımlı inzibati rayonlarından ibarətdir. Region əhalisinin 24,1%-i (227,7 min nəfər) və ərazisinin 11,9%-i (0,72 min km²) Masallı rayonunda cəmlənmişdir (Azərbaycanın regionları, 2024). Həm ümumilikdə regionda, həm də Masallı inzibati rayonunda heyvandarlıq üzrə maldarlıq, qoyunçuluq və quşçuluq inkişaf etmiş sahələrdir.

Həm Lənkəran-Astara regionu, həm də Masallı inzibati rayonu inkişaf etmiş kənd təsərrüfatına malikdir. 2024-cü ildə regionda kənd təsərrüfatı məhsulu 1083620,9 min man., o cümlədən bitkiçilik məhsulu 542249,3 min man., heyvandarlıq məhsulu 541371,6 min man. olmuşdur. Masallı rayonu üçün bu göstəricilər kənd təsərrüfatı üzrə 201522,7 min man., o cümlədən bitkiçilik məhsulu üzrə 93822,2 min man., heyvandarlıq məhsulu üzrə 107700,5 min man. təşkil etmişdir (Azərbaycanın kənd təsərrüfatı, 2025). Statistik təhlillər regionda bitkiçilik və heyvandarlığın bərabər paya malik olmasını, Masallı rayonunda isə heyvandarlığın (53,4%) bitkiçiliyi (46,6%) üstələməsinə göstərir. Həmçinin, regionun ümumi kənd təsərrüfatı məhsulunun 18,6%-i, o cümlədən bitkiçilik məhsulunun 17,3%-i və heyvandarlıq məhsulunun 19,9%-i Masallı rayonunun payına düşür. Masallı rayonu kənd təsərrüfatı və heyvandarlıq məhsulunda Cəlilabad rayonuna, bitkiçilik məhsulunda isə Cəlilabad və Lənkəran rayonlarına uduzur.

Heyvandarlıq Masallı rayonunda aparıcı təsərrüfat sahəsi olmaqla, inkişaf səviyyəsinə görə Lənkəran-Astara regionunda fərqlənir. Statistik təhlil nəticəsində Masallı rayonunun regionda ət istehsalına görə üçüncü (Cəlilabad və Lənkəranda sonra), süd istehsalına görə ikinci (Cəlilabad rayonundan sonra), yun istehsalına görə dördüncü (Cəlilabad, Lerik və Yardımlıdan sonra), yumurta istehsalına görə birinci, iri buynuzlu mal-qaranın, o cümlədən inək və camışların, qoyun və keçilərin sayına görə ikinci (Cəlilabad rayonundan sonra), quşların sayına görə isə üçüncü (Cəlilabad və Lənkəranda sonra) yerdə olması müəyyən edilmiş, ümumilikdə Cəlilabad rayonundan geri qalması göstərilmişdir.

Masallı rayonu Lənkəran-Astara iqtisadi rayonunda ət istehsalının 15,2%-ni, süd istehsalının 20,7%-ni, yumurta istehsalının 39,8%-ni, yun istehsalının 18,8%-ni, iri buynuzlu mal-qara sayının 23,4%-ni, o cümlədən inək və camış sayının 23,3%-ni, qoyun və keçi sayının 23,9%-ni, quşların sayının 24,7%-ni verir.

Heyvandarlığın inkişafı və yerləşdirilməsində yem bazası mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Masallı rayonunda yem bitkilərinin əkin sahəsinə xüsusi diqqət ayrılır. Belə ki, rayonda yem bitkilərinin əkin sahəsi 2005-2015-ci illərdə 4,6 dəfə, 2015-2024-cü illərdə isə 2,2 dəfə artmışdır. Hal-hazırda yem bitkilərinin əkin sahəsinə görə Masallı rayonu Lənkəran-Astara regionunda birinci yerə malik olmaqla, 62,1% xüsusi çəki ilə fərqlənir.

Masallı rayonunda heyvanların baş sayının iqtisadi göstəriciləri 2005-2024-cü illərdə əsasən artma tendensiyası ilə fərqlənsə də, yüksək rəqəmlər quşların, qoyun və keçilərin sayında qeydə alınmışdır. Belə ki, Masallı rayonunda 2015-2024-cü illərdə qoyun və keçilərin sayı 11451 baş, quşların sayı 36656 baş artmışdır. Lənkəran-Astara iqtisadi rayonunda isə 2015-2024-cü illərdə qoyun və keçilərin sayı 70237 baş, quşların sayı 116699 baş azalmışdır (Cədvəl 1).

Cədvəl 1

Heyvanların baş sayının iqtisadi göstəriciləri, baş

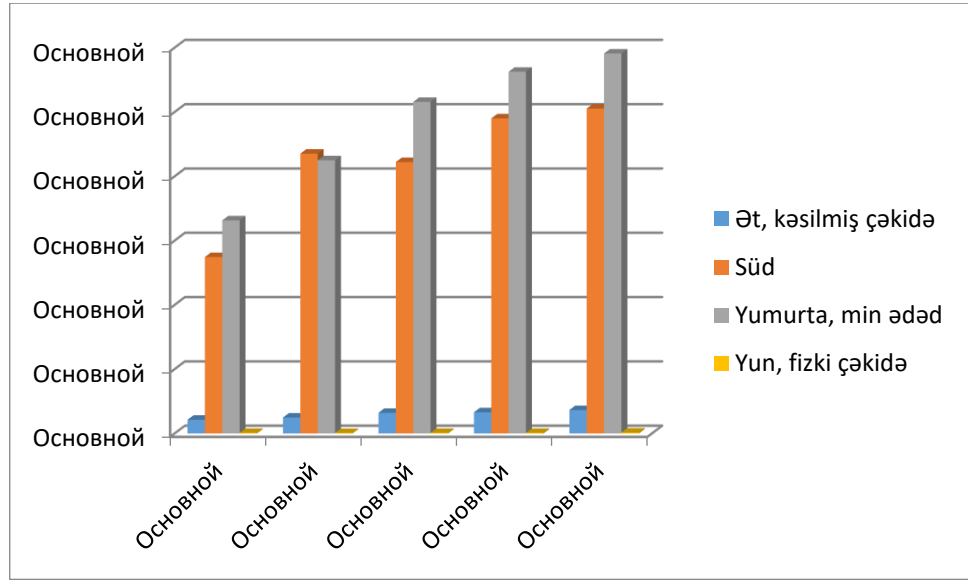
	Lənkəran-Astara iqtisadi rayonu			Masallı rayonu		
	İllər					
	2005	2015	2024	2005	2015	2024
İri buynuzlu mal-qara	299407	338362	316341	60051	73145	73933
O cümlədən inək və camışlar	145303	164222	159655	30607	36448	37198
Qoyun və keçilər	424348	472326	402089	64552	84769	96220

Quşlar	1967253	2275118	2158419	591890	495485	532141
--------	---------	---------	---------	--------	--------	--------

Mənbə: Azərbaycanın kənd təsərrüfatı. ARDSK. Statistik məcmuə. Bakı: 2025. 724 s.

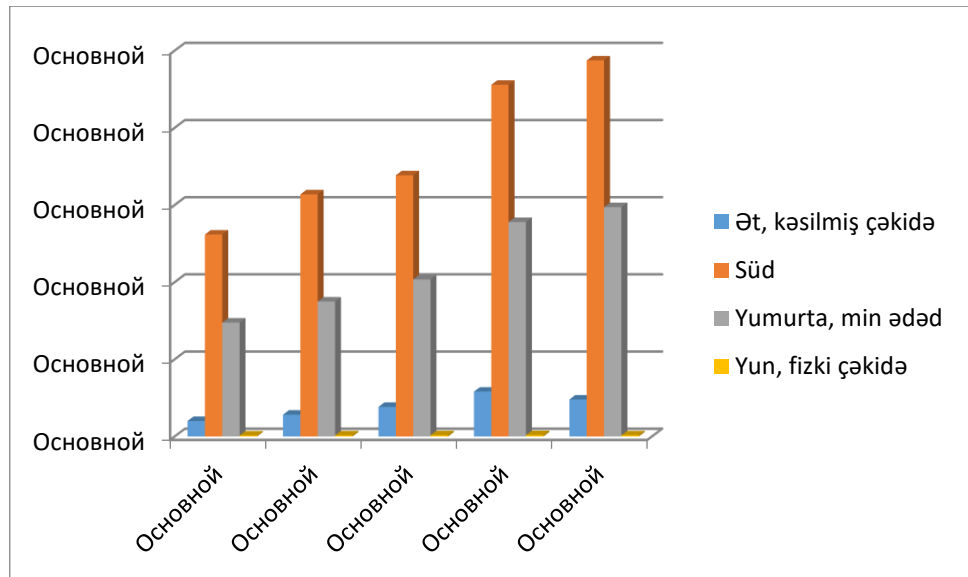
Masallı rayonunda quşların baş sayının çoxalması sənaye quşçuluğunun inkişafı ilə əlaqədardır. Rayonda qoyunçuluğun inkişaf etdirilməsi və onun sənayeləşdirilməsi üçün təsərrüfatlararası kooperasiya və aqrar-sənaye inteqrasiyası yolu ilə bu sahənin ixtisaslaşması lazımdır. Bu, əmək, maddi və maliyyə ehtiyatlarının istehsalda cəmlənməsinə, məhsuldar texnika və inkişaf texnologiyalarının istifadəsinə, məhsulun keyfiyyətinin və rəqabətqabiliyyətinin artırılmasına imkan verəcəkdir.

Əsas heyvandarlıq məhsullarının istehsalının statistik təhlili də vacibdir. Masallı rayonunda süd istehsalı 2000-2005-ci illərdə 1,6 dəfə, yumurta istehsalı 2005-2010-cu illərdə 9078 ton, 2015-2024-cü illərdə isə ət istehsalı 351 ton, yun istehsalı 1,5 dəfə artmışdır (Şəkil 1).



Şəkil 1. Masallı rayonunda əsas heyvandarlıq məhsullarının istehsalının inkişaf dinamikası

Lənkəran-Astara iqtisadi rayonunda 2010-2015-ci illərdə ət istehsalı 1,5 dəfə, süd istehsalı 1,3 dəfə artmış, 2015-2024-cü illərdə isə yumurta istehsalı 9599 ton artmış, yun istehsalı 98 ton azalmışdır (Şəkil 2).



Şəkil 2. Lənkəran-Astara iqtisadi rayonunda əsas heyvandarlıq məhsullarının istehsalının inkişaf dinamikası

Heyvandarlıqda istehsalı artırmaq və məhsulların maya dəyərini azaltmaq üçün ərazinin təbii xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla, ixtisaslaşmanı yüksəltmək, heyvandarlıq sahələrini əlverişli təbii və iqtisadi şəraitə uyğun inkişaf etdirmək lazımdır (Мирзоев, 1967).

Regionların sosial-iqtisadi inkişadı Dövlət Proqramı (2019-2023-cü illər) digər təsərrüfat sahələri kimi heyvandarlığın da perspektiv inkişafında vacib əhəmiyyətlidir. Lakin, qeyd edilən Dövlət Proqramında Masallı rayonu üzrə heyvandarlığa ayrıca yer verilməmiş, tədbirlər əsasən ümumi kənd təsərrüfatını əhatə etmişdir. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı və emalı sahəsinin inkişafı, o cümlədən istehsalın inkişafına xidmət edən infrastrukturun maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi tədbirlər planının əsas tərkib hissəsini təşkil edir (Dövlət Proqramı, 2021).

Heyvandarlığın perspektiv inkişafında Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsinin də rolu böyükdür. Strateji hədəflərindən biri kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal potensialının dəyər zənciri üzrə artırılması olan bu Strateji Yol Xəritəsində prioritet kimi həm daxili, həm də xarici bazarlarda rəqabətqabiliyyətli kənd təsərrüfatı və emal sənayesi məhsulları üzrə istehsal potensialının gücləndirilməsi çıxışdır. Qonşu ölkələrə potensial ixrac imkanları yüksək qiymətləndirilən kənd təsərrüfatı məhsulları siyahısına toyuq, yun və təzə ət (mal, toyuq və qoyun) daxildir. Strateji Yol Xəritəsi çərçivəsində ixrac potensialı olan bu məhsulların istehsalının daha da artırılması üçün onlara dəstək mexanizminin müəyyənləşdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur (Strateji Yol Xəritəsi, 2017). Masallı rayonunda yerli tələbatı ödəməklə, emal müəssisələrinin əhatə dairəsini genişləndirmək və fəaliyyətlərini gücləndirmək mümkündür ki, nəticədə də tələb olunan ət məhsullarının istehsalı artar.

NƏTİCƏ

Masallı rayonunda heyvandarlığın inkişaf istiqamətləri araşdırılaraq, aşağıda qeyd olunan nəticələr əldə edilmişdir:

- Yem bitkilərinin əkin sahəsinə görə Lənkəran-Astara iqtisadi rayonunda birinci yer (62,1%) tutması, eləcə də istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsulunun həcmində heyvandarlığın (53,4%) bitkiçilikdən (46,6%) üstün olması, Masallı rayonunda bu sahənin inkişafını şərtləndirir;

- Aparılmış statistik təhlillər nəticəsində heyvandarlığın iqtisadi göstəricilərinə görə Masallı rayonunun Lənkəran-Astara iqtisadi rayonunda ümumilikdə Cəlilabad rayonundan geri qalması, digər inzibati rayonları isə üstələməsi müəyyən edilmişdir;

- İxrac potensialı olan məhsulların istehsalı və emalının artırılması ümumilikdə Azərbaycan üçün strateji əhəmiyyət kəsb etdiyindən, Masallı rayonunda bu qrupa daxil olan heyvandarlıq məhsulları istehsalının çoxaldılması əsaslandırılmışdır;

- Masallı rayonunda sənaye quşçuluğu inkişaf etsə də, qoyunçuluğun təsərrüfatlararası kooperasiya və aqrar-sənaye inteqrasiyası yolu ilə ixtisaslaşmasının bu sahənin sənayeləşdirilməsində rolu göstərilmişdir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Azərbaycanın kənd təsərrüfatı. (2025). ARDSK. Statistik məcmuə. Bakı. 724 s.
2. Azərbaycanın regionları. (2024). ARDSK. Statistik məcmuə. Bakı. 845 s.
3. Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi. (2017). Bakı. 177 s.
4. Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2019-2023-cü illər). (2021). Bakı. 728 s.
5. Буяров, В.С., Буяров, А.В. (2016). Ресурсосберегающие технологии как основа импортозамещения в животноводстве и птицеводстве // Вестник ОрелГАУ, 2(59). С. 21-32. <http://dx.doi.org/10.15217/48484>

6. Вайчулис, А.Ю., Головин, А.В. (2018). Состояние и тенденции развития животноводства в Астраханской области // Вестник АГТУ. Серия: Экономика. № 1. С. 92-104. DOI: 10.24143/2073-5537-2018-1-92-104
7. Мирзоев, С.А. (1967). Размещение и специализация сельского хозяйства Азербайджанской ССР. Баку: Азербайджанское Государственное издательство. 320 с.
8. Нечаев, В.И, Фетисов, С.Д., Мисюра, Н.А. (2010). Программно-целевой подход в развитии промышленного птицеводства // АПК: экономика, управление. № 4. С. 41-48.
9. Тамбиев, Х.М. (2007). История и пути развития карачаевской породы овец. Черкесск. 222 с.
10. Фисинин, В.И. (2012). Птицеводство России в 2011 году: состояние и перспективы инновационного развития до 2020 года // Инновационные разработки и их освоение в промышленном птицеводстве: материалы XVII Международной конференции ВНАП. С. 7-17.

SUMMARY

DEVELOPMENT DIRECTIONS OF LIVESTOCK IN MASALLI DISTRICT

Yunuszade A. Humay

Livestock is one of the two main branches of agriculture and plays a significant role in ensuring food security. This article examines the current state and development directions of livestock in the Masalli district. The article examines the situation in the Masalli district of the Lankaran-Astara economic region in terms of livestock population, main livestock products, and total livestock production. Using data from the State Statistical Committee, an analysis was conducted of the livestock population for 2005-2024, and the main livestock products for 2000-2024, showing growth and decline trends. To determine the prospects for the development of livestock in the Masalli district, the State Program for Socio-Economic Development of Regions (2019-2023) and the Strategic Roadmap for the Production and Processing of Agricultural Products in the Republic of Azerbaijan were studied. The objective of the study is to analyze the current state of livestock in the Masalli district and identify development prospects. Statistical and systems analysis methods were used in preparing this article. The results obtained during the study can be used for the development of livestock in other administrative districts within the Lankaran-Astara economic region, as well as throughout the country.

Keywords: *livestock, Masalli district, livestock population, main livestock products, agriculture.*

РЕЗЮМЕ

НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ЖИВОТНОВОДСТВА В МАСАЛЛИНСКОМ РАЙОНЕ

Юнусзаде Хумай

Животноводство является одной из двух основных отраслей сельского хозяйства и имеет большое значение в обеспечении продовольственной безопасности. Статья посвящена изучению современного состояния и направлений развития животноводства в Масаллинском районе. В статье определяется положение Масаллинского района в Лянкяран-Астаринском экономическом районе по поголовью скота, основным продуктам животноводства и общему объему производства животноводческой продукции. На основе данных Государственного статистического комитета был проведен анализ поголовья скота за 2005-2024 годы, а основным продуктам животноводства за 2000-2024 годы, показаны тенденции роста и спада. Для определения перспектив развития животноводства в Масаллинском районе были изучены Государственная программа социально-экономического развития регионов (2019-2023 годы) и Стратегическая дорожная карта по производству и переработке сельскохозяйственной продукции в Азербайджанской Республике. Целью исследования является анализ текущего состояния животноводства в Масаллинском районе и определение перспектив развития. При подготовке статьи использовались методы статистического и системного анализа. Результаты, полученные в ходе исследования, могут быть использованы для развития животноводства

в других административных районах, входящих в Лянкяран-Астаринский экономический район, а также в регионах страны в целом.

Ключевые слова: *животноводство, Масаллинский район, поголовье скота, основные продукты животноводства, сельское хозяйство.*